

Partijpolitiek en niet-partijpolitieke Vlaamse beweging 1900-1970 *

Lode WILS

Welke is tot 1970 de verhouding geweest tussen partijpolitiek en de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging? In de courante flamingantische voorstelling doet die verhouding denken aan de parabel van de zaaier: zoals een deel van het goede zaad wel opschoot, maar verstikt geraakte onder het onkruid, zo dreigt de natuurlijke, spontane vlaamsgezindheid verstikt te raken in het partijpolitiek touwtrekken. In de mate waarin een vlaamsgezinde in de partijpolitiek geëngageerd is, bijvoorbeeld parlamentslid wordt of a fortiori minister, zullen partijbelangen zwaarder bij hem doorwegen en de Vlaamse belangen minder. In deze voorstelling krijgen de partijen de rol van remmen en de niet-partijpolitieke beweging de motor-rol: zij is het die de politici en de partijen voortdurend onder druk moet zetten, zij is het die de radicale elementen omvat, die een volksbeweging buiten de partijen om in het leven weet te roepen, het politieke establishment een eind weegs meekrijgt en dan na een bekomen verwezenlijking de bakens verzet en de strijd verlegt naar een volgend doelwit.

Daar mag waarheid in zitten, maar als we de zaak historisch bekijken is ze zeker zo eenvoudig niet. Want dan zien we ten eerste dat de politieke tegenstellingen niet naast, maar in het hart van de Vlaamse beweging stonden, en ten tweede dat mede daarom partijpolitiek en niet-partijpolitiek met mekaar verstrengeld waren.

Wij weten trouwens dat andere nationale bewegingen dezelfde vragen hebben over hun wezen en doelstellingen. Behoort de islam tot het wezen van de Arabische beweging? En het socialisme? En de democratie? Tegenstellingen hieromtrent staan niet naast, maar in het hart van de Arabische beweging.

De Vlaamse beweging heeft in de loop van haar 150-jarig bestaan een voortdurende wijziging van haar wezen en doelstellingen doorgemaakt, wat onder meer inhield een voortdurende aanpassing van haar politieke opstelling en haar verhouding tot de partijen. Aanvankelijk was haar opkomen voor de volkstaal Belgisch-patriottisch gemotiveerd en politiek ingekleed in het unio-

* Tekst van de inleidende historische schets op het Colloquium over de rol van de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging, door het 110-jarige Davidsfonds ingericht te Leuven op 13 april 1985.

nisme dat toen de liberale en de katholieke partij overkoepelde. Vanaf 1840 zijn de flaminganten met hun eisen zowel naar de verkozen lichamen als naar de regering getrokken, en hebben ze deelgenomen aan verkiezingen om eigen kandidaten erdoor te halen. Tegelijk wilden ze zich onafhankelijk houden van de partijen of zelf een eigen, „nationale” partij vormen. Onvermijdelijk ontstonden hierbij diepe tegenstellingen en beschuldigden de verschillende groepen elkaar ervan aan de tegenpartij verslaafd of verkocht te zijn.

Terwijl geleidelijk de *Vlaamse* motivatie sterker werd en de Belgische zwakker, tekende zich vanaf 1847/48 maar vooral vanaf 1857 een polarisering af tussen katholieken en vrijzinnigen, gesymboliseerd door Guido Gezelle in West-Vlaanderen enerzijds en Julius Vuylsteke in Gent anderzijds. Wel bleef er een derde strekking, die liberalen en katholieken wilde verenigen rond een programma van taalstrijd. Vooral in de Meetingpartij in Antwerpen bleef die belichaamd, omdat daar democratische hervormingen en antimilitarisme aan het programma werden toegevoegd. Maar tengevolge van de toenemende polarisering zou onder andere het Willemsfonds geen ontmoetingsplaats van vlaamsgezinden van verschillende opinie blijven en werd in 1875 daartegenover het Davidsfonds opgericht. Er kon dus niet meer gemeenschappelijk worden gewerkt aan de verspreiding van volkslectuur door uitgave van boeken en door bibliotheken, omdat men het over de inhoud van die lectuur oneens was.

Van katholieke flamingantische kant probeerde men daarna toch een zekere samenwerking te herstellen op het vlak van de politieke taalstrijd, maar dat werd nog op het einde van de eeuw afgewezen door de meeste liberale vlaamsgezinden. Ziehier hoe het weekblad van de liberale Gentse flaminganten, *Het Volksbelang*, op 22 februari 1890 verantwoordde dat er geen gemeenschappelijke meetings voor taalwetten konden worden belegd :

„De liberale en klerikale vlaamsgezinden kunnen, redelijker wijze, niet hand aan hand tegen de franskiljons strijden. Want onze Vlaamse beweging is geen loutere taalstrijd, maar ook een strijd op staatkundig en maatschappelijk gebied. Onze idealen staan tegenover elkander als water en vuur.

Wij, liberale vlaamsgezinden, willen ons volk bij middel der moedertaal vrijmaken van de zweepzucht en van de Roomse dwingelandij. Wij dromen van een Vlaanderen, dat vrij zou denken, spreken en handelen ; wij dromen van de verrijzenis van het vaderland der Klauwaards, die met Artevelde de pauselijke bullen te Gent op de Vrijdagmarkt verbrandden, en der Geuzen van de 16de eeuw, die tegen de brandstapels der Inquisitie in opstand kwamen. De klerikale vlaamsgezinden dromen integendeel van een tweede, verbeterde uitgave van het kwezelachtig Vlaanderen onder Albert en Isabella, met ontelbare kloosters, gilden en bedevaarten, met het verbod van liberale boeken te lezen, met een algehele afzondering van ons arm volk buiten de stroom der moderne vrijheid en der moderne wetenschap.

Zelfs vindt men in West-Vlaanderen veel klerikalen, die het Nederlands verwerpen, en een katholieke West-Vlaamse „taal” in de plaats stellen, om de West-Vlamingen buiten de invloed der Hollandse ketteren te houden.

Samenwerking en verstandhouding in zulke toestanden is een hersenschim. Er is meer. In hun eigen partij moeten de samenwerkers zelfs noodzakelijk verdacht schijnen aan de rest van hun politiek leger en daardoor de invloed, die zij op hun fransgezinde partijgenoten kunnen en moeten uitoefenen, eenvoudig verzwakken, hetgeen een onherstelbaar en tastbaar verlies voor de Vlaamse beweging is”¹. Tot hier *Het Volksbelang*.

Zo zal het niet verwonderen dat de 600ste verjaring van de Guldenpenslag in 1902 door katholieken, liberalen en socialisten elk afzonderlijk gevierd werd met een herdenking in Kortrijk. De bindende kracht van de Vlaamse beweging was toen dus te zwak om tot één herdenking te komen, wat wel was geprobeerd. Of met andere woorden, er bestond een fundamentele onenigheid over de doelstellingen en het wezen zelf van de beweging; wanneer de verschillende groepen over de Vlaamse beweging spraken, bedoelden ze daarmee elk iets anders. Van socialistische zijde werd de verfransing herleid tot een uiting van de bourgeoisheerschappij, maar van volkomen ondergeschikt belang. De Vlaamse kwestie zou vanzelf verdwijnen door de oplossing van de sociale kwestie. Daarentegen ontstond er een ware verflechting tussen het grootste deel van de Vlaamse beweging en de christendemocratie, zowel het Daensisme als degene die binnen de katholieke partij de arbeiders, de boeren en de kleine burgers mobiliseerde. De Vlaamse beweging kreeg rond de eeuwwende overwegend het karakter van een christelijke volksbeweging, en dat stootte liberalen en socialisten nog meer af.

Zowel het Willemsfonds als het Davidsfonds zagen zich zeker als behorende tot de liberale, respectievelijk de katholieke partij. Heel wat politici zetelden in hun besturen. Toen de Daensisten zich vanaf 1895 afscheurden van de katholieke partij, verdwenen ze uit de afdelingsbesturen van het Davidsfonds; de afdeling Aalst ging teniet. Toch was bij de stichting van het Davidsfonds in 1875 vastgelegd dat de nieuwe vereniging het gebruik der Nederlandse taal zou aanmoedigen, de ontwikkeling van de Vlaamse volksstam nastreven, de nationale geest opbeuren, maar niet aan politiek zou doen. In de praktijk kwam dat erop neer dat het hoofdbestuur wel de strijd voor taalwetgeving en administratieve eisen aan de regering zou ondersteunen met moties en petitie's, uitzonderlijk met demarches, maar zich niet zou inlaten met verkiezingen of het aanduiden van kandidaten. De afdelingen werden vrij gelaten om zich méér te engageren. Het hoofdbestuur zelf legde zich vooral toe op de vernederlandsing van het katholiek onderwijs, waarvoor het wel eigen initiatieven nam en die het herhaaldelijk tot het hoofdpunt van Davidsfonds-

1. Afgedrukt in P. FREDERICQ, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, II, Gent, 1908, p. 53.

congressen maakte. Vanaf 1905 werden de congressen verruimd tot algemene katholieke flamingantische congressen, waarop soms belangrijke beslissingen werden genomen voor de organisatie van de katholieke vlaamsgezinde krachten. Bij het Willemsfonds namen hoofdbestuur en afdelingen een soortgelijke houding aan, met bijzondere aandacht voor het rijksonderwijs.

Wat bestond er aan politieke, maar werkelijk niet-partijpolitieke Vlaamse beweging vóór de Eerste Wereldoorlog? Heel weinig. Het belangrijkste waren het Nationaal Vlaams Verbond, dat bij het begin van de jaren 1890 was gesticht en dat katholieke en vrijzinnige vlaamsgezinden van de hoofdstad kon verenigen, en het Algemeen Nederlands Verbond. Dit laatste zou erin slagen om in verschillende steden contacten te leggen over de partijgrenzen heen. Het moest dan wel het protest intrekken dat het had geuit tegen het opnemen van vertegenwoordigers van de wallingantische ambtenarenvereniging van Antwerpen op de liberale lijsten voor de gemeente- en de provincieraad (net als in Gent). Door zich zo „buiten de politiek te houden” kon het onder andere de zogenaamde Hogeschoolcommissie patroneren, waarin vlaamsgezinden uit de drie partijen tot een akkoord kwamen over een ver nederlandse van de Gentse Rijksuniversiteit, en daarvoor propaganda voerden.

De meeste taalwetten ontstonden uit initiatieven van uitgesproken partijpolitieke organisaties zoals de Nederduitse Bond van Antwerpen of de Katholieke Vlaamse Bond van Brussel, of van individuele parlamentsleden. Trouwens, ook het bestuur van het Nationaal Vlaams Verbond en de Hogeschoolcommissie bestonden grotendeels uit parlamentsleden en toekomstige parlamentsleden. Er bestond dus geen tegenstelling tussen de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging en de partijpolitieke, tenminste niet aan katholieke kant. Ze vulden elkaar aan, maar het terrein van de eerste bleef heel beperkt. Het groeide wel tijdens de decennia die de oorlog voorafgingen, wat bewijst dat het element dat alle groepen bond, aan belang won, namelijk de democratisering en de nadruk op de samenhang van taal, volksontwikkeling en welvaart, wat we onder meer in de ideeën van Julius Mac Leod en Lodewijk De Raet vinden. Van belang was ook dat er na 1900 geen katholieke Vlaamse meerderheid meer bestond in het parlement, zodat samenwerking meer dan vroeger vereist was om taalwetten te bekomen.

De Eerste Wereldoorlog bracht een cesuur, omdat hij op korte tijd doel en wezen van de Vlaamse beweging diepgaand veranderde. Vele katholieke, liberale en socialistische flaminganten sloten zich aaneen in een loyaal kamp, anderen deden dat in een activistisch kamp. Tussen die twee liep de scheidslijn of zelfs de onoverbrugbare kloof van tegengestelde opvattingen over het wezen en het doel van de Vlaamse beweging tegenover België en van verschillende houdingen tegenover de Duitse *Flamenpolitiek*.

Na de oorlog bleven die nieuwe scheidslijnen bestaan, samen met de verscheidenheid van doelstellingen: ofwel voortzetting van het vooroorlogs ge-

leidelijk vernederlandsingsproces, ofwel onmiddellijk radicale eentaligheid van alle overheidsdiensten in Vlaanderen, zoals het zogenaamde minimum-programma luidde van het Algemeen Vlaams Verbond, dat tijdens de oorlog door volksvertegenwoordiger Frans Van Cauwelaert met Julius Hoste jr. was voorbereid en dat vooral door de christelijke arbeidersbeweging en de Boerenbond werd gesteund; ofwel zelfbestuur, zoals de Frontpartij eiste, ofwel de aanhechting van Vlaanderen bij Nederland? Een even grote hinderpaal voor samenwerking als dit verschil in inzicht aangaande doel en wezen van de Vlaamse beweging vormde lange tijd de emotionele afkeer die vele gewezen activisten en gewezen loyalen voor mekaar voelden, omwille van hun oorlogsverleden.

Een blijvende vrucht van de oorlogstoenadering en van de mildering der katholiek-vrijzinnige tegenstelling in het land als geheel, was dat er nu veel meer dan vóór de oorlog ruimte kwam voor flamingantische verenigingen die geen uitgesproken wereldbeschouwelijke stempel droegen, zoals VOS, V.T.B., V.E.V., verenigingen van Vlaamse beambten, enzovoort.

Mettertijd ging de oude scheidslijn tussen katholiek en antiklerikaal meer parallel liggen met de nieuwe scheidslijn (of beter: scheidingszone, want er was een heel middenveld) tussen Vlaams-nationalisten en unitair Belgisch gezinden. Dat wil zeggen dat tussen nationalisten en katholieken een vlotte samenwerking en een breed contactveld ontstonden, waar de vlaamsgezinden uit de antiklerikale partijen veelal buiten bleven. De genoemde verenigingen werden dus hoofdzakelijk een ontmoetingsplaats tussen nationalisten en katholieken, zoals ook de IJzerbedevaarten en later de Vlaams-nationale Zangfeesten.

We merken iets soortgelijks in het Davidsfonds, waar het de Fronters niet verging zoals 25 jaar vroeger de Daensisten. Naar het voorbeeld van sommige afdelingen die al vroeg met het probleem geconfronteerd waren, benadrukte het hoofdbestuur vanaf 1925 dat de vereniging moest openstaan voor nationalisten zowel als voor aanhangers van de katholieke partij, dat de afdelingen niet meer mochten tussenkomen bij verkiezingen en hun besturen bij voorkeur moesten samenstellen uit aanhangers van beide opinies. In deze zin werd het Davidsfonds vanaf 1925 minder partijpolitiek dan tevoren en mocht het zich met recht „buiten en boven de politiek” noemen.

Vergeleken met de enorme opbloei van het katholiek en nationalistisch verenigingsleven — en ook het „neutrale” maar met een sterk christelijk overwicht — stagneerde het vrijzinnige. Wel steunde het liberale *Laatste Nieuws* vele Vlaamse eisen en dikwijls deed dat ook de socialistische *Volksgazet*. Maar toch was de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging van die tijd, die nu veel meer omvattend was dan vóór 1914 en mee de stuwkracht leverde voor de taalwetgeving, in grote hoofdzaak een katholieke en nationalistische aanleg. Binnen de vlaamsgezinde katholieke opinie werden de bakens verzet naar federalistische hervormingen, nadat in 1935 de wettelijke verne-

derlandsing van het overheidsapparaat in hoofdzaak verkregen was. Dat was een resultaat van die katholiek-nationalistische verstrengeling, in het Davidsfonds en elders. En zo ook de poging tot vorming van een eenheidsfront, een „Vlaamse concentratie”, waarmee een katholiek-nationalistische concentratie bedoeld werd. Aan die poging werd in 1936 veel energie besteed en al mislukte ze in hoofdzaak, ze werkte toch na tijdens de volgende jaren.

Deze rechts-Vlaamse concentratiestroming verbreedde uiteraard nog de kloof met de vlaamsgezinden uit de linkse partijen, die al van vóór 1930 met lede ogen zagen hoe fascistische sympathieën groeiden in de schoot van het Vlaams-nationalisme. Het Vlaams Nationaal Verbond kon vanaf 1933 de meeste nationalisten verenigen op een programma van de aansluiting van Vlaanderen bij Nederland in „een organische corporatieve staat”, waarvan binnenskamers werd erkend dat hij dictatoriaal zou zijn. Het laat zich raden welke daarvan de gevolgen waren toen Duitsland in 1940 opnieuw ons land bezette, ditmaal met een vooraf geplande *Flamenpolitik*.

De Tweede Wereldoorlog bracht opnieuw een diep ingrijpende wending zoals de eerste. Weer een nieuwe scheidslijn of kloof tussen wie wel en wie niet collaboreerden, met tijdelijke uitschakeling van de eerste groep, en een grotere samenhang binnen elke groep over de oude partijgrenzen heen. Het Vermeylenfonds werd in 1945 als een pluralistische vereniging gesticht. Het verloor metertijd dat karakter, maar wel had het een samenwerking tussen de drie fondsen op gang gebracht, waardoor weer andere pluralistische initiatieven konden gepatroneerd worden.

De plaats die openkwam door het verdwijnen van het politiek nationalisme en het rechtse autoritarisme, werd tijdelijk weer opgevuld met Belgisch patriotisme (er werd opnieuw gesproken over het kleine vaderland Vlaanderen in het grote vaderland België), met een cultus van de Benelux en ook met democratie (bij de samenwerking tussen de drie fondsen werd de uitsluiting geëist van autoritair gezinden van rechts en van links). Naast de eis tot naleving van de taalwetten en benoeming van Vlaamse ambtenaren zouden metertijd als nieuwe doelstellingen naar voren komen : werk in eigen streek, vernederlandsing van het bedrijfsleven, uitbreiding van het secundair en het hoger onderwijs. Daarin manifesteerde zich het grote aandeel dat de christelijke arbeidersbeweging toen opnieuw — zoals in de jaren twintig — in de Vlaamse beweging had. Mede naar wallingantisch voorbeeld werd de noodzaak van een regionaal-economisch beleid in de jaren vijftig op de voorgrond gebracht, onder meer door de provinciale Economische Raden, de Economische Raad voor Vlaanderen, het V.E.V. Dat zou er veel toe bijdragen om van de Vlaamse beweging weer een volksbeweging te maken, na de ramp van de collaboratie. Zoals na de Eerste Wereldoorlog was al vlug de nieuwe scheidslijn parallel gaan liggen met de oude. Opmerkelijk is dat aan katholieke zijde, onder andere door het Davidsfonds, en trouwens ook aan neo-nationalistische zijde,

de terugkeer op de troon van Leopold III als een Vlaamse eis werd ervaren en zijn troonsafstand in 1950 als een Vlaamse nederlaag, die de roep om federalisme opnieuw deed opgaan. Oorlogsgestraften werden aan katholieke kant sneller opgenomen dan aan antiklerikale kant en de eis tot herziening van de repressie en de epuratie was er veel krachtiger. De samenwerking tussen de drie fondsen werd door dat alles bemoeilijkt, en ook doordat het Davidsfonds allerlei andere „algemeen Vlaamse” verenigingen bij het overleg wilde betrekken als een breed „niet-partijpolitiek Vlaams front”. Het Vermeylenfonds en het Willemsfonds daarentegen hielden het liever bij samenwerking met drie, allicht omdat ze de meeste van die andere cultuurverenigingen als feitelijk christelijk ervwaarden. Ze vreesden geminoriseerd te worden in een groot geheel, dat op een aantal punten verder zou gaan dan zij wensten.

Vanaf 1950 werd het contact tussen vrijzinnigen en katholieken bevorderd door de Stichting Lodewijk de Raet met haar jaarlijkse studieweken over de Vlaamse beweging. De Vlaamse Volksbeweging, die in 1952 door nationalisten opgericht was, zou in de loop van de volgende jaren driemaal een verruiming ondergaan, waarvan de laatste in 1958 de toetreding van een aantal vrijzinnigen betekende. Dat was na het afsluiten van het schoolpact. Toen kon uit de Werkgroep Talentelling van de V.V.B. het Vlaams Aktiekomitee Brussel en Taalgrens ontstaan, dat 25 verenigingen zou groeperen in het verzet tegen de talentelling in 1960, voor een vastlegging van de taalgrens en een herziening van de taalwetgeving in 1962-63 (onder andere marsen op Brussel okt. 1961 en okt. 1962).

Nadat daarmee het onderste uit de kan van de taalwetten was gehaald en ook o.i.v. de staking tegen de eenheidswet met de ontwikkeling van het Renardisme in 1960-1961, groeiden snel, parallel met elkaar, een nationalistische politieke partij en de idee van federalisering.

Nog in de jaren zestig kwamen andere componenten naar voren in de Vlaamse beweging, zoals in de zaak Leuven de dekloralisering en de contestatie in het algemeen, en later de milieuzorg, die trouwens ook weer tot een politieke partij zou leiden. De splitsing van de traditionele politieke partijen sinds 1968, de algemene tendens tot ontzuiling en de ineenstorting van de collectieve kerksheld brachten omstreeks en na 1970 weer een grondige wijziging in de verhoudingen.

Zoals in vroegere perioden bleef ook na de Tweede Wereldoorlog de grens tussen partijpolitieke en niet-partijpolitieke Vlaamse beweging moeilijk te trekken. Er is vooreerst het feit dat verenigingen die zichzelf zien als niet-politiek, daarom niet door alle buitenstaanders zo ervaren worden. Het Davidsfonds, waarvan in deze periode zoals in al de vorige een heel belangrijke stuwende kracht is uitgegaan, ziet zich als niet-politiek, maar ik betwijfel of minister van state Jos Van Eynde het in zijn lange carrière zo ervaren heeft. Bovendien vragen natuurlijk organisaties die aan taalpolitieke actie doen,

ook de pluralistische, aan vertrouwde politici informatie, overleg en als het kan publieke ondersteuning. Terwijl omgekeerd politici die aan onderhandelingen toe zijn, zullen rekenen op publieke ruggeleuning uit de basis. Ik laat in het midden in hoever onze dag-, week- en maandbladen bij de politieke of de niet-politieke Vlaamse beweging moeten of kunnen ondergebracht worden, waar het A.C.W. moet geplaatst worden, dat onder meer inzake de vernederlandsing van het bedrijfsleven een leidende rol gespeeld heeft, enz. De besluiten van het parlementair onderzoekscentrum-Harmel hebben aan de basis gelegen van de taalwetten van 1962 en 1963, maar waren zelf beïnvloed door het studiewerk van flamingantische drukgroepen, zowel als van partijen, en moesten door die drukgroepen zowel als die partijen worden verspreid en doorgedrukt.

Ik denk te mogen besluiten dat de Vlaamse beweging tot 1970 haar vorderingen op wetgevend en administratief gebied heeft gehaald uit een samenspel van individuele politici, partijorganisaties en niet-partijpolitieke drukgroepen, waarbij geen van die drie kon gemist worden. Ten tweede wil ik beklemtonen dat samenwerking over de partijgrenzen heen heel bevorderlijk was voor de kracht van de Vlaamse beweging, de snelheid en de omvang van haar realisaties, maar dat die samenwerking toch niet noodzakelijk omvangrijk moest zijn, dat dikwijls één partij de andere heeft meegetrokken. Dat zou omstreeks en na 1970 nog zo zijn met de splitsing van de traditionele partijen en de federaliserende hervormingen.

Als we achterom kijken naar het verleden, komt het ons dikwijls onbegrijpelijk voor dat allerlei wat wij nu zo natuurlijk vinden, niet alleen niet bestond, maar zelfs niet zou nagestreefd zijn. Vandaar komt onze voorstelling dat de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging, uit een soort voorraadkelder van algemeen aanvaarde Vlaamse doelstellingen, achtereenvolgens allerlei telkens radicalere doelstellingen moest bovenhalen. En dat ze die moest doordrukken bij politici die een tijd lang obstructie voerden omwille van partijbelangen, die aan de Vlaamse beweging vreemd waren.

In werkelijkheid ging het heel anders. Programma, doelstellingen en wezen van de Vlaamse beweging evolueerden voortdurend en wat in vele flamingantische geschriften als partijbelangen wordt afgedaan, behoorde tot het wezen zelf van de Vlaamse beweging, die ook wezenlijk verdeeld was. Het nationale was zeker een waarde op zichzelf, en dat verklaart de continuïteit van de beweging; maar het nationale was ook, en misschien nog méér, een *vorm* waarin elke groep in elke tijd haar staatkundige opvattingen uitdrukte, en dat verklaart de interne tegenstellingen in de beweging en haar voortdurende verandering.

Het enige wat gedurende anderhalve eeuw onveranderd is gebleven in de beweging, lijkt me de idee dat de taal één van de grondslagen is van de natie. Veranderlijk in de tijd waren daarentegen de opvattingen over het Belgisch, Vlaams, Diets en/of Bourgondisch-Nederlands karakter van die natie en ook

de opvattingen over de levensbeschouwelijke, sociale en politieke doeleinden van de beweging of, anders gezegd, de opvattingen over het levensbeschouwelijke, sociale en politieke wezen van de natie.

Graaf de Grunnelaan 14
3030 Heverlee